

L'AIGUA TERMAL, FACTOR DETERMINANT DE LA GARRIGA

JOAN HERNANDES I OLIVERES

La Garriga, amb un si és no és del Montseny, el qual no veu des de cap indret del seu terme, es troba situada al seu estrep SW, als 41° 41' de latitud i al 14' 45" de longitud W, amb una altura mitjana sobre el nivell del mar de 250 m.

El seu terme amb una extensió superficial d'uns 20 km², es desplega des del Nord, a la sortida del Congost -pas natural entre el Vallès i la Plana de Vic-, vers les planes vallesanes.

De privilegiada situació geogràfica, amb un clima temperat, amb la total absència de boira baixa, tant freqüent a les zones properes de la Plana de Vic i al Vallès immediat; la frondositat de les seves pinedes i l'existència de les aigües termals, l'han fet un tradicional centre d'estiueig des de mitjan del segle XIX.

Les aigües termals són, però, el seu factor més determinant i, possiblement, el que ha contribuït més a la seva evolució i manera d'ésser actuals.

Procedents de font artesiana i, tal com passa a les regions volcàniques, el seu aflorament coincideix amb notables alteracions geològiques -en aquest cas situades les deus en terrenys granítics en contacte amb les pissarres silúriques de la zona Nord-; l'analogia de brollar en el terreny granític, la seva temperatura i àdhuc la seva composició, han fet considerar a algun autor la procedència comuna d'aquestes aigües i les de Caldes de Montbui i Caldes d'Estrac.

Localitzades en una zona ben precisa, amb una única deu que brolla espontània a l'exterior, a la placeta de Santa Isabel -rovell d'ou de la Garriga-, és captada mitjançant pous en una zona ben delimitada, amb temperatura decreixent proporcional a la distància de la deu. Aixó fa que totes les cases d'aquest sector disposin d'aigua calenta natural. Fins i tot, n'hi ha algunes que l'usen per a calefacció als mesos de l'hivern.

La seva temperatura superior als 60° en el brollador, l'exigua proporció d'elements sòlids amb una intensa dissociació i, per tant, una elevada conductibilitat elèctrica, i amb una radioactivitat força notable, fa classificar aquestes aigües com *oligometàliques, hipertermals i radioactives*.

La utilització de les aigües termals es fa palesa a través del temps, però més aviat amb una gran migradesa de documentació, tant arqueològica com escrita.

Els primers indicis de la seva utilització venen donats per la troballa, el juliol de 1975, d'abundants fragments ceràmics en el fons de l'estanyol termal que en temps pretèrit formava l'aiguaneix. La troballa, feta per mi mateix, en una prospecció a corre-cuita, durant els descans de les obres que es feien per fonamentar un modern bloc de pisos a construir sobre mateix de la deu, posà en evidència que en el període del bronze final (1200 a 700 a. de C.), ja eren conegudes i possiblement es donava a la deu termal un poder màgic, que feia precisa l'ofrena ritual, que, posada dins d'un atuell ceràmic, era llençada al fons de l'estany. Aixó explicaria la gran abundor de fragments ceràmics dipositats al fons del brollador, fruit de la voluntat i no d'una trencadissa fortuïta.

La gran densitat de població a l'època romana, que s'endevina pel nombre força considerable de vil·les dispersades per tot el terme, fa suposar versamblant l'existència d'unes termes, a les quals era tan inclinada la societat de l'època. Però, llevat d'algun fragment de *tegulae* trobat al mateix clos de la deu termal o alguna referència sobre el possible origen romà d'alguna paret de l'antic edifici bastit sobre l'aiguaneix, al segle XIV, feta per Pere Alsius, abans del seu enderroc al 1881, no hi ha cap evidència certa.

També, el fet que l'antic camí provinent del Congost, un tram del qual és l'actual carrer Major de la Garriga, es desviés del seu curs normal arran de riu a la sortida del Congost, per a dirigir-se cap a la deu i des d'allà, paulatinament retrobar el llit del riu per a seguir cap a Granollers; com el fet que el primitiu nucli urbà de la Garriga s'originés al brollador tot formant una placeta d'estructura rectangular, anima a pensar en l'existència d'unes termes, les ruïnes de les quals foren aprofitades per construir-hi les primeres edificacions medievals, que encara avui ens delimitarien l'antic recinte termal.

La primera referència escrita, però, que fa al·lusió als banys termals, és un establiment fet el 1326 a favor de *Petro de Podiolo et Guillelmo de Podiolo filius eius, et Guillelma...*, de diverses peces de terra, l'una afrontant el Nord amb la torrentera *qui descurrit in balneis sive bany...* El lloc era propietat de la Pia Almoina de la catedral de Barcelona, ja que el maig de 1329 fa un establiment a Pere Camps d'una peça de terra amb aigua regant, que l'esmentat Camps posseïa al lloc dit banys. Un altre document ens diu que Maria,

muller de Bernat Serra, mercader de Barcelona, havia comprat a en Pere Camps aquella part de la terra en la qual *posseeix l'aigua calda del banys de la parròquia de Sant Esteve de la Garriga*. El 1347, la Pia Almoïna va aprovar aquesta venda, però amb l'obligació de construir-hi un *hospital i cases*. Les notícies documentals continuen. El 10 de maig de 1466, Antoni Bernat Serra, establí en emfiteusi a Antoni Caselles, ferrer de la vila de Granollers, aquelles cases que posseïa en lliure i franc alou a la parròquia de Sant Esteve de la Garriga, *en les quals són edificats los banys anomenats banys de la Garriga, en los quals ha un bany comú a totes les persones que tenen necessitat*. En Caselles havia de pagar un cens de dos florins, amb pacte que havia de tenir els banys i les cases netes i arranjades, havia de netejar cada setmana les banyeres i tenia l'obligació de mantenir un hospital on havien d'allotjar-se tots els pobres que anessin als banys per recuperar la salut perduda, fins al nombre de vint pobres; que havia de tractar els esmentats pobres amb benignitat i donar-los robes, les mateixes que li eren lliurades per guardar-les... Heus ací, doncs, que la finalitat principal dels banys i hospital era la medicinal i benèfica.

Els Caselles feren del casal termal la seva casa pairal. Al segle XVII, la integritat del seu patrimoni passà als Rosselló de Vall per enllaç matrimonial, quedant vinculat a aquesta família el casalot dels banys.

Paulatinament s'anà perdent el record de l'hospital, fins a restar només el banys que eren utilitzats pels malalts de la Garriga i de l'entorn. Els Caselles aprofitaren principalment el cabal d'aigua termal per al trull que tenien instal·lat a la casa.

El moment més important dels banys, ha estat sens dubte la llarga estada –tot el maig del 1400–, que hi féu el rei Martí I, l'Humà i la seva muller Maria de Luna, per guarir-se d'unes dolències que patien.

Els monarques, amb tot el seu seguici, havien sortit de Saragossa el 8 d'abril. Per l'Ebre es dirigiren fins a Móra d'Ebre i, des d'allà per terra, passant per Falset, Tarragona, Vilafranca, Martorell i Sant Cugat del Vallès, a la Garriga. Hi arribaren el 28 d'abril. Durant el mes de maig del 1400 es pot dir que la Garriga, amb l'estada dels reis i el tragi de la seva cort, fou la capital de la corona Catalano-Aragonesa.

Per la correspondència del rei sabem que les aigües li foren profitoses i que tenia previst repetir la tanda de banys.

Hom es pregunta com és que el rei decidís venir a la Garriga a prendre els banys des de la llunyana Saragossa. ¿Per quin conducte arribà al seu coneixement que les aigües termals garriguenques podrien alleugerir la seva dolència reumàtica? Tres anys abans, el 1397, la Garriga havia retornat, per voluntat pròpia i després de pagar el seu rescab, a la jurisdicció reial mitjançant capítols entre el rei i els prohoms i la universitat de la Garriga. En els mateixos pactes

el rei havia afavorit la Garriga, atorgant-li privilegi de batllia. ¿És versemblant que tot fos conseqüència de la relació existent entre el rei i el monjo de Santes Creus, que fou secretari seu, Bernat Mallol? Aquest estava presumiblement emparentat amb els Mallol garriguencs, que precisament tenien el seu casal a la mateixa placeta de Santa Isabel, i els quals, el rei afavorí específicament durant la seva estada a la Garriga. En efecte el 14 de maig concedí a Pere Mallol i als seus, privilegi per construir banys, aprofitant tant l'aigua que s'escapava o s'escorria dels banys de la població com la que pogués captar pel seu enginy o treball; que pogués rebre unes gratificacions competents per al servei de banys. Aquí s'esmenta per primera vegada, la possibilitat lucrativa del banys, i que devien considerar-se ja un negoci aleshores.

A partir d'aquí les notícies específiques referents als banys són nul·les. Els arxius locals no en diuen res. Esporàdicament en algun inventari de can Caselles s'esmenta l'*aposeno* dels banys. La seva menció indica que s'anaren utilitzant d'una manera modesta, sense tenir una gran transcendència.

Julio Pardo Canalís, metge que dirigí els banys termals del Balneari Blancafort, en un estudi que féu sobre les aigües termals garriguenques el 1949 diu: *dejando aparte las condiciones en qué se hicieron uso de las aguas minero-medicinales en tiempos pasados, a 1643, 1735 y 1800 se remonta la fundación de los balnearios en los manantiales más importantes*; dades aquestes que, no especificant la seva procedència, no han estat confirmades per cap arxiu local.

El desvetllament de la Garriga com a poble d'estiueig comença a la segona meitat del segle passat i naturalment degut a les aigües termals.

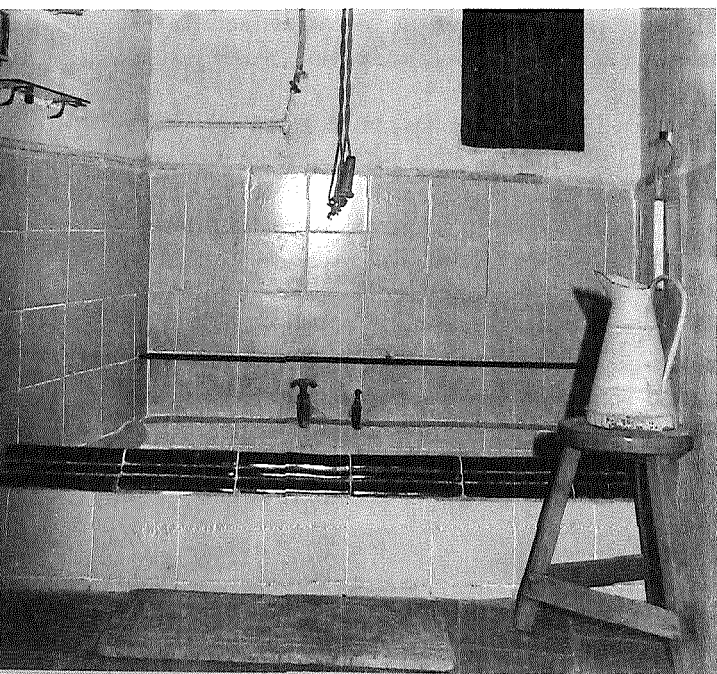
Els promotors i pioners d'aquest desvetllament són els membres d'una família pagesa: els Blancafort. Branca segona dels Blancafort del Molí, una de les famílies garriguenques, l'origen de la qual es perd al segle XIII. Tenien la seva casa pairal, arran del camí de Granollers, a la sortida del poble, prop de la plaça de Santa Isabel, però fora del solar termal.

Una de les seves activitats era un trull, per a la utilitat del qual utilitzaven l'aigua termal captada mitjançant una mina *de más de un siglo de antigüedad* —segons especificava un informe datat el 1840— que amb una llargada d'uns 200 metres es dirigia a la deu termal.

Amb l'aigua proporcionada per aquesta mina, l'any 1840 iniciaren una petita explotació balneària, contruint quatre banyeres revestides de rajola de València, una de les quals era dedicada específicament als reumàtics que a penes no es podien bellugar.

Feien propaganda de l'establiment a través del Diario de Barcelona, i van establir un servei de tartanes que traslladava dos cops per setmana els malalts de Barcelona a la Garriga. Aleshores no hi havia altre mitjà de transport, puix que el tren no arribà a la població fins al 1875.

*El Pou de l'Aigua
calenta, al carrer
dels Banys.*

*Banyera per
l'aigua termal (1888)
a la Barba.*

Els Blancafort amb una bona tècnica de captació i promoció de l'establiment balneari —principalment convidant coneguts metges a fer estades a l'incipient establiment, els quals en justa correspondència, recomanaven els banys— progressaren. El 1860 foren declarades d'utilitat pública les aigües de l'establiment. El balneari s'amplià substituïnt les rudimentàries piques de rajola, per grans banyeres de marbre tallades en una sola peça. L'edifici s'engrandí assolint vastes i nobles proporcions. Amb l'arribada del tren el 1875, es donà l'empenta definitiva a la casa, atesa la facilitat del transport de banyistes procedents de la capital, ara a una hora i escaig de distància. En aquesta època s'aconseguí una de les fites que s'havien proposat els Blancafort; estatjar a la casa *la platea de Llicu*. El bo i millor de la societat catalana de l'època posà el Balneari Blancafort de moda i, de retruc, la Garriga. Allà han passat temporades, al llarg dels anys de la seva existència: Jaume Balmes, Jacint Verdaguer, el bisbe Torras i Bages, el canonge Jaume Collell, Francesc Cambó, Santiago Rusiñol, Adrià Gual, Eugeni d'Ors i un llarguíssim etc. de polítics, homes de lletres, artistes, aristòcrates...

Naturalment aquesta important població flotant, cosmopolita, amb costums i necessitats diferents, impactà i sotraguejà fortament la societat secularment rural de la població. A partir d'aquí es conceben projectes ambiciosos de forma i ampliació de la població per a dotar-la dels serveis que la vida moderna feia necessaris.

L'any 1878 els propietaris rurals, Josep de Rosselló i Puig i Tomàs Nualart i Bosch, presentaren a l'Ajuntament el projecte d'un passeig —ells cedien els terrenys— concebut com una gran avinguda de més d'un quilòmetre de llargada que, partint del torrent de sobre can Caselles, finalitzaria en els boscos de prop de casa seva. El passeig dividit en tres vies tindria 20 metres d'amplada; un tram central de 10 metres per a vianants, on s'hi plantarien dues rengleres de plàtans de dalt a baix, i dos trams laterals de 5 metres cadascun per a carruatges. L'obertura del gran vial permetria de facilitar terrenys edificables per a l'eixample de la població. Encara avui el Passeig, més que centenari, és joia de la Garriga.

La necessitat i afany de modernització es fa palès també, amb l'aprovació inicial per part de l'ajuntament del *Programa que han de sujetarse los proyectos de ensanche y rectificación del pueblo de la Garriga*, presentant el 1880. Es trata d'un estudi molt minuciós del passat, present i projecció futura del poble, amb una clara visió racional del creixement urbà. Tot adreçant els carrers existents, preveu un eixample amb illes rectangulars edificables, on hi tenen cabuda un mercat i altres serveis, tot encerclat per quatre rondes, pensades com amples avingudes flanquejades per dues rengleres d'arbres.

La ronda de llevant, actual ronda del Carril, seguí el traçat a banda i

banda de la nova via fèrria i és l'única que arribà a terme. Encara avui imposa amb les grans torres, gairebé palauets, voltades de frondosos vergers, que li donen un aire inconfusible i que és una veritable mostra arquitectònica de tot un segle.

De totes maneres aquest pla general no fou pas el que regí l'eixample i remodelació de la Garriga, ja que en la sessió de l'Ajuntament del 8 de gener de 1882 *por unanimidad s'aprovà el proyecto de mejor y ensanche de este pueblo, que sin concurso ha presentado D. Juan Bautista Pons*. Per informar aquest projecte es desplaçaren a la població una comissió de l'academia de San Fernando, per estudiar sobre el terreny la viabilitat del projecte d'eixample.

El projecte fou aprovat per l'organisme competent el 21 de juny de 1894. La Diputació es cregué en la necessitat de felicitar la corporació municipal garriguenca per la constància i amplitud de mires demostrada per una població petita com la Garriga. Aleshores tenia un cens de 1.700 habitants.

Aquesta mateixa població flotant, precipità la resposta a una sèrie de necessitats, que molt presumiblement haurien trigat més anys a rebre solució. Així el 1880 es concertà amb l'Estat el corresponent contracte per a la instal·lació del telègraf. El 1885, la Junta Local de Sanitat acordà *que haya un basurero que diariamente recoja las basuras de las vías públicas y de las casas particulares que se presten a ello...* El 1900 s'inaugurà la fàbrica de gas que a més d'alimentar els 50 fanals instal·lats a la via pública, anava a les cases particulars. L'1 de setembre de 1907 l'Ajuntament contribuï amb la quantitat de 250 pessetes *a la suscripción iniciada para la implantación de un centro telefónico en esta población*. A aquests efectes amb capital privat es constituï la societat *Compañía Telefónica del Vallés*, que més tard passà a denominar-se *Compañía Telefónica del Vallés, Vich y su Comarca*, la qual tingué vida pròspera fins que fou absorbida com totes les companyies telefòniques privades, per la Mancomunitat de Catalunya.

Paral·lelament a la projecció ascendent del Balneari Blancafort, alguns altres intentaren explotar oficialment les aigües termals que posseïen al seu subsòl. Així el 1879 foren declarades d'utilitat pública les aigües del banys de Josep Martí. També l'any 1881 Josep de Rosselló i Puig, propietari com era de la deu més important de la Garriga, l'antiga de Can Caselles, volent construir un gran balneari a l'emplaçament de l'antic hospital i terrenys adjacents, enderrocà el vell casalot i li foren declarades d'utilitat pública les aigües de l'aiguaneix amb data 8 de novembre del 1881. El projecte, però, no es portà a terme.

Els Blancafort, tement que la proliferació d'altres establiments de banys, minvés el seu predomini i la seva clientela, encara més si es té present que el seu establiment no disposava pas d'aigua termal directa, sinó que la rebia a

través d'una mina i que les seves necessitats anaven en augment, feren el possible per mantenir la seva hegemonia. Aconseguiren la compra dels banys Martí, que passà a dependre com a balneari subsidiari del seu establiment. Més tard, el 1892, concertat el casament de l'hereu Blancafort amb una Rosselló Donato, emparentada amb els Rosselló propietaris de la deu Caselles, acabaren per adquirir aquesta font termal, amb la qual cosa quedà totalment consolidada la seva prepotència en front de possibles competències.

La indústria balneària ha estat una font de riquesa i desenvolupament econòmic per a la Garriga. El balneari Blancafort principalment i els altres establiments de banys més modestos, amb les necessitats de cambreres i mossos, absorbiren bona part de la mà d'obra accedent de la pagesia, que d'altra manera hauria hagut d'anar-se'n del poble. La població estiuejant, de primer banyistes, després ja gent que només venia a gaudir de la bonesa del clima garriguenc, esperonaren l'obertura de comerços per a satisfer les seves necessitats. La febre constructora del darrer quart del segle XIX i primer del XX, consolidà una burgesia industrial, formada per mestres de cases, fusters, lampistes, jardiners, amb la consegüent oferta de feina a la mà d'obra local, que esperonà, però, la vinguda de gent d'altres indrets, creant una menestralia benestant.

El mateix conviure de la gent del poble amb els estiuejants de principis de segle, gent de cultura superior i costums refinats, influí per mimetisme en la població, fins a l'extrem de donar un aire distingit a la manera de vestir i de fer, i influència fins i tot la manera mateixa de parlar.

El moment àlgid de l'estiueig a la Garriga a principis de segle, amb l'esclat modernista, dotà la població amb un dels més importants conjunts de construccions d'aquest estil.